

Monika Grzeszczak

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie
Wydział Nauk Humanistycznych
ORCID: 0000-0002-4549-3721 | e-mail: monika.grzeszczak@op.pl

‘Demokracja’ w świetle badań ankietowych ASA i sondaży opinii społecznej CBOS

DOI: 10.34739/clg.2021.13.02

Wstęp

Demokracja już od starożytności pozostaje zajmującym tematem zarówno w obszarze teoretycznym (jako pewna idea, ideał), jak i praktycznym (jako pewna rzeczywistość). Pojęcie ‘demokracji’ kojarzone jest powszechnie z rzeczywistością społeczno-polityczną, ukształtowaną w starożytności, której wzorcowym przykładem był ustrój Aten w V w. p.n.e. Termin ‘demokracja’, wprowadzony prawdopodobnie przez greckich sofistów, upowszechniony został przez Demokryta z Abdery, potem zaś przez krytyków demokracji ateńskiej – Platona i Arystotelesa (NEP PWN, t. 2, 2004: 471). Ci filozofowie greccy posłużyli się przykładem demokracji ateńskiej, która po osiągnięciu dojrzałości za rządów jej twórcy i reformatora Peryklesa (V w. p.n.e.) zaczęła stopniowo pogrązać się w kryzysie.

I tak, Platon (V/IV w. p.n.e.) w dziele filozoficzno-politycznym pt. *Państwo* przewrotnie chwalił demokrację, głosząc m.in., że jest w niej „pełno [...] wolności w państwie i wolności słowa”, tak że każdy może robić i mówić, co chce, że wysoko ceni ona równość, wszystkich traktując tak samo, nie bacząc na istnienie naturalnych różnic między ludźmi, że panuje w niej pełna różnorodność ofert, wśród których jednak nie sposób odróżnić tych dobrych od tych złych, że jest to w istocie ustrój łagodny i pobłażliwy nawet w stosunku do osób, które popadły w konflikt z prawem (Platon, *Państwo*, ks. VIII, 557–558: 266–267). Filozof skonstatował: [demokracja – M.G.] „to byłby, zdaje się, ustrój przyjemny i nierządny, i różnobarwny, i taki, co to pewną równość rozdaje i przydziela zarówno równym, jak i nierównym.” (Platon, *Państwo*,

ks. VIII, 558: 267). W platońskiej teorii ustrojów demokracja znalazła się na przedostatnim miejscu za *timokracją* ('rządami ludzi męźnych') i *oligarchią* ('rządami bogatych'), a „gorsza” od niej okazała się jedynie *tyrania*¹.

Podobnie Arystoteles (IV w. p.n.e.), w traktacie społeczno-politycznym *Polityka*, umiejscowił demokrację w grupie ustrojów „zwyrodniałych”, takich jak *tyrania* i *oligarchia*. Do ustrojów „właściwych” włączył *monarchię*, *arystokrację* i *politeję* ('rządy obywateli'). Spośród kilku wyróżnionych przez myśliciela „rodzajów” demokracji szczególnie niebezpieczny wydawał się ten oparty na kryterium klasowym, w którym rządził lud, pospólstwo. Taki model demokracji oznaczał bowiem „tyranię ludu” („jednostki zbiorowej”) nad pozostałymi obywatelami. Lud, ulegając często podszeptom demagogów, sprawował władzę na mocy „każdorazowych uchwał”, a nie szacunku dla obowiązującego prawa (Arystoteles, *Polityka*, ks. IV, rozdz. 4: 113).

'Demokracja' jest pojęciem głęboko zakorzenionym w historii i świadomości wielu narodów, w szczególności zaś Polaków. W XVI wieku, jako *demokracja szlachecka (stanowa)*, określała ustrój panujący w państwie polsko-litewskim wyrażonym w nazwie *Rzeczpospolita* (łac. *res publica* – rzecz wspólna) *Obojga Narodów*. Stanowiła ona wyjątek w stosunku do panującego w większości ówczesnych państw absolutyzmu monarszego (NEP PWN, t. 2, 2004: 471). Pod koniec XVIII wieku państwo polskie straciło niepodległość i zniknęło z map Europy, ale w świadomości społecznej utrwaliła się taka jego wizja, w której obywatele mają szeroki wpływ na władzę. II Rzeczpospolita (1918–1939) była suwerenną republiką demokratyczną z wielopartyjnym ustrojem parlamentarno-gabinetowym. Konstytucja z 17 III 1921 roku (obowiązująca do 23 IV 1935) przyznawała władzę zwierzchnią „Narodowi” (UKRP rozdz. I, art. 2), który sprawował ją za pośrednictwem specjalnych organów. Po zakończeniu drugiej wojny światowej Polska stała się państwem *demokracji ludowej* (tzw. „demoludem”), w którym władza należała do „ludu pracującego miast i wsi” (KPRL rozdz. I, art. 1). W rzeczywistości był to system totalitarny, skupiający władzę w rękach jednej partii („monopartii”). Po 1989 roku wdrażanym projektem politycznym stała się z kolei *demokracja liberalna*, łącząca „liberalną wolność z demokratyczną równością”, w której „tworzone w drodze porozumienia prawo” powinno być „gwarantem respektowania norm i wartości, zdefiniowanych przez wchodzące w skład społeczeństwa jednostki” (Ossowski 2008: 100).

---

¹ Pożądanym modelem ustrojowym była *sofokracja* ('rządy ludzi najmądrzejszych'), stanowiąca w istocie specyficzną formę arystokracji.

Reasumując, polska demokracja, jako pewna rzeczywistość społeczno-polityczna, zmieniała się na przestrzeni dziejów, przybierała różne formy (*demokracja szlachecka, demokracja ludowa, demokracja liberalna*), podobnie ewaluowało jej rozumienie i sens, jaki był jej nadawany.

Celem artykułu jest nakreślenie rozumienia pojęcia 'demokracja' przez młodzież studencką w Polsce w świetle badań ankietowych ASA („ankieta słownika aksjologicznego”), prowadzonych w Lublinie od czasów transformacji ustrojowej po rok 2020/2021², a w kolejności też przez dorosłych Polaków w świetle sondaży CBOS z roku 2000, oraz określenie miejsca „wartości demokratycznych” w systemie wartości społeczeństwa polskiego na podstawie raportów CBOS z lat 2005-2019.

Rozumienie 'demokracji' w świetle badań ankietowych ASA³

W roku 1990 grupa lubelskich etnolingwistów przeprowadziła badania ankietowe ASA dotyczące rozumienia „wybranych umownie” 100 pojęć „z najważniejszych grup tematycznych pola wartości”. „Celem tych badań było zebranie metodą eksperymentalną (ankietową) nowych, aktualnych danych do analizy semantycznej, traktowanej w duchu kognitywizmu, nie jako badanie «obiektywnego» znaczenia, lecz tego, jak użytkownicy języka rozumieją treść słów nazywających wartości i «nośniki wartości» (...)” (Bartmiński, Grzeszczak 2014: 30). 'Demokracja' stała się jednym z eksplorowanych haseł (zob. tom JWP 2006).

Studentom lubelskich uczelni (*circa* 100 osobom, w połowie z kierunków humanistycznych i ścisłych, w połowie kobiet i mężczyzn) postawiono w odstępnie 10 lat, począwszy od roku 1990, to samo pytanie otwarte: „Podaj, co według Ciebie stanowi o istocie prawdziwej 'demokracji'?” Tak postawione pytanie dopuszczało wiele odpowiedzi, a użyty w nim modyfikator „prawdziwy” nie był przypadkowy, zawierał w sobie zamierzony „sens modalny” oscylujący „w potocznym języku między 'jest' a 'powinien być'” (Bartmiński 2006: 15).

W ankiecie z roku 1990 (ASA 1990) respondenci podali 304 cechy „prawdziwej” 'demokracji', które dało się sprowadzić do 65 metawyrażeń / cech deskryptorowych. W roku 2000 (ASA 2000) podano 282 określenia

---

² Badania z roku 2020/2021 są w toku.

³ ASA = „ankieta słownika aksjologicznego” / ankietę nt. nazw wartości przeprowadzono po raz pierwszy w Lublinie w 1990 roku. Jej podsumowanie zawiera tom JWP (2006).

sprowadzone do 64 metawyrażeń (Majer-Baranowska 2006: 72–73). Z kolei w roku 2010 młodzi Polacy podali 269 cech sprowadzonych do 55 metawyrażeń⁴.

Wśród cech współtworzących „centrum semantyczne” pojęcia ‘demokracja’ w języku polskim znalazły się na przestrzeni kolejnych trzech dekad ‘wolność’ (ASA 1990 – 95 wskazań, ASA 2000 – 91 wskazań, ASA 2010 – 95 wskazań) i ‘równość’ (ASA 1990 – 35 wskazań, ASA 2000 – 33 wskazań, ASA 2010 – 32 wskazania). Za najważniejszą uznano przy tym ‘wolność słowa/wypowiedzi’ i ‘wolność myśli/myślenia’, a następnie – w kolejności – ‘wolność wyboru’ i ‘wolność wyznania’. Równość rozumiano głównie jako ‘równość wszystkich (ludzi)’, ‘równość praw (i obowiązków)’, ‘równość wobec prawa’ oraz jako ‘równouprawnienie’. Na dalszych pozycjach rangowych uplasowały się takie społeczne atrybuty ‘demokracji’, jak: ‘tolerancja’, ‘szacunek dla jednostki’ (zob. ASA 1990 i ASA 2000) oraz przekonanie, że „większość decyduje o sprawach ogółu” (zob. ASA 2000 i ASA 2010)⁵.

Wysokie pozycje rangowe zajęły na przestrzeni kolejnych trzech dekad atrybuty polityczne ‘demokracji’, takie jak: ‘wolne wybory’, ‘rządy ludu / władza ludu’, ‘współdziałanie obywateli w rządzeniu państwem’. Rzadziej poświadczane zostały takie cechy, jak: ‘praworządność’, ‘władza wybierana w wolnych wyborach’ (zob. ASA 1990 i ASA 2000), ‘rola każdego obywatela w państwie / uświadomienie i zaangażowanie obywateli’ (zob. ASA 2000 i ASA 2010)⁶.

Za istotny atrybut ‘demokracji’ w aspekcie etycznym uznana została w roku 1990 i 2000 ‘sprawiedliwość’⁷ (Majer-Baranowska 2006: 72–75).

Zestawienie cech „prawdziwej” ‘demokracji’ z trzech kolejnych dekad w układzie rangowym (wraz z liczbą wskazań oraz procentowym udziałem danej cechy deskryptorowej) prezentuje tabela 1. Zestawienie zawiera również przypisaną poszczególnym cechom charakterystykę aspektową: (S) wskazuje na aspekt społeczny, (A) – psychospołeczny, (T) polityczny, (B) – bytowy, (E) – etyczny, (N) na wyrażenie nadrzędne semantycznie wobec analizowanej nazwy.

---

⁴ Wyniki z 2010 roku ukażą się drukiem w osobnym tomie. Badania z roku 2020/2021 są w toku.

⁵ W ASA 1990 podano też: ‘właściwy układ stosunków pomiędzy ludźmi, organizacjami’ (4x), ‘współdziałanie, współpraca’ (4x), ‘niezależność, autonomia’ (4x).

⁶ W ASA 1990 też: ‘wielopartyjność’ (9x), ‘rządy rozumne, sprawiedliwe’ (6x), ‘rządy większości/ wszystkich obywateli’ (4x).

⁷ Też: „człowiek i jego dobro «są na pierwszym miejscu»” (ASA 1990 – 4x) oraz ‘poszanowanie praw człowieka/ godności człowieka’ (ASA 2000 – 4x).

Tabela 1. Zestawienie cech prawdziwej 'demokracji' w układzie rangowym wg danych ankietowych ASA z roku 1990, 2000, 2010 (ASA 1990, 2000, 2010)

Lp.	ASA 1990	ASA 2000	ASA 2010
1	wolność (S); 95 / 31,25%	wolność (S); 91 / 32,27% (↑)	wolność (S); 95 / 35,18% (↑)
2	równość (S); 35 / 11,51%	równość (S); 33 / 11,70% (↑)	równość (S); 32 / 11,85% (↑)
3	wolne wybory (T); 18 / 5,92%	współdział obywateli w rządzeniu państwem (T); 14 / 4,96% (↑)	(wolne) wybory (T); 17 / 6,29% (↑)
4	rządy ludu / władza ludu (T); 14 / 4,61%	wolne wybory (T); 14 / 4,96% (↓)	Δ prawo do głosowa- nia / głosowanie (T); 12 / 4,44%
5	współdział obywateli w rządzeniu państwem (T); 12 / 3,95%	praworządność (T); 12 / 4,26% (↑)	współdział obywateli w rządzeniu państwem (T); 9 / 3,33% (↓)
6	wielopartyjność (T); 9 / 2,96%	władza wybierana w wolnych wyborach (T); 7 / 2,48% (↑)	Δ rola każdego obywa- tela w państwie (T); 8 / 2,96%
7	sprawiedliwość (E); 8 / 2,63%	Δ większość decyduje o sprawach ogółu (S); 7 / 2,48%	Δ prawa człowieka/ obywatela (S); 8 / 2,96%
8	tolerancja (S); 7 / 2,3%	Δ to ustrój polityczny (T); 7 / 2,48%	decyzje podejmowane wolą większości (S); 6 / 2,22% (↓)
9	rządy rozumne, spra- wiedliwe (T); 6 / 1,97%	sprawiedliwość (E); 7 / 2,48% (↓)	praworządność (T); 6 / 2,22% (↓)
10	prawdziwa demokracja nie istnieje, jest „termi- nem teoretycznym”, „utopią” (N); 6 / 1,97%	rządy ludu / władza ludu (T); 7 / 2,48% (↓)	władza ludu (T); 5 / 1,85% (↓)
11	współdziałanie, współ- praca (S); 4 / 1,32%	tolerancja (S); 6 / 2,13% (↓)	Δ odpowiedzialność (A); 5 / 1,85%
12	właściwy układ stosun- ków pomiędzy ludźmi, organizacjami (S); 4 / 1,32%	Δ wolna konkurencja / wolny rynek (B); 4 / 1,42%	Δ wspólne decydowa- nie / współdecydowa- nie (S); 5 / 1,85%
13	władza wybierana w wolnych wyborach (T); 4 / 1,32%	szacunek dla jednostki (S); 4 / 1,42% (↑)	tolerancja (S); 4 / 1,48% (↓)

14	szacunek dla jednostki (S); 4 / 1,32%	Δ rola każdego obywatela w państwie/ uświadomienie i zaangażowanie obywateli (T); 4 / 1,42%	to ustrój (T); 4 / 1,48% (↓)
15	rządy większości/ wszystkich obywateli (T); 4 / 1,32%	Δ poszanowanie praw człowieka/ godności człowieka (E); 4 / 1,42%	
16	praworządność (T); 4 / 1,32%	Δ organy państwa dbają o zachowanie demokracji (T); 4 / 1,42%	
17	niezależność / autonomia (S); 4 / 1,32%	Δ korupcja (E); 4 / 1,42%	
18	człowiek i jego dobro „są na pierwszym miejscu” (E); 4 / 1,32%		

Źródło: opracowanie własne

(↑) oznacza wzrost rangi danej cechy w stosunku do wcześniejszej dekady;
 (↓) oznacza obniżenie rangi danej cechy w stosunku do wcześniejszej dekady;
 Δ oznacza cechę nową, wcześniej nienotowaną.

Na uwagę zasługuje fakt, że w ankiecie ASA (1990 i 2000) respondenci wskazali na pojęcie ‘demokracji’ w kontekście czternastu innych haseł, w odniesieniu do:

- a) nazw „działań, stanów i postaw, wartości i celów”, takich jak: wolność, niepodległość, równość, pokój, a także ludowość, samorządność, socjalizm, kapitalizm, komunizm;
- b) nazw „instytucji (...) służących realizowaniu określonych celów i wartości”, takich jak państwo i władza;
- c) nazw „miejsz, które bierzemy pod uwagę, lokalizując nas samych na mentalnej mapie”, takich jak: kraj, Polska, Zachód (por. Bartmiński 2006: 13–14).

Wykaz wskazanych czternastu haseł, w których jako jedno z metawyrażeń pojawiła się ‘demokracja’ lub derywowany od niej przymiotnik *demokratyczny*, prezentuje tabela 2. W tabeli podano też rangę demokracji w każdym zestawieniu (zob. tom JWP 2006), liczbę wskazań, procentowy udział jej

cechy oraz jej charakterystykę aspektową, przy czym T wskazuje na aspekt polityczny, a I na aspekt ideologiczny.

Tabela 2. 'Demokracja' jako część składowa czternastu haseł badanych w ramach ankiety ASA 1990 i ASA 2000

HASŁO	ASA 1990	ASA 2000
WOLNOŚĆ	6. zapewnia ustrój demokratyczny (T); 10 / 3,55% <i>demokracja 3; demokracja parlamentarna</i>	
NIEPODLEGŁOŚĆ	6. to demokracja (T); 14 / 5% <i>demokracja 4; demokracja wszystkich obywateli</i>	12. to demokracja (T); 8 / 2,28% <i>demokracja 6</i>
RÓWNOŚĆ	13. to demokracja (T); 5 / 2,1% <i>demokracja 3; prawdziwa demokracja; demokracja w krajach zachodnich</i>	
POKÓJ		13. zapewnia ustrój demokratyczny (T); 6 / 1,86% <i>demokracja; demokratyczne instytucje państwowe przestrzegające „praw człowieka”; przestrzeganie praw wolności obywatela; możliwość bezpiecznego życia w wolnym, demokratycznym państwie</i>
LUDOWOŚĆ	16. demokracja (T); 4 / 1,35 % <i>demokracja 2; niczym nieograniczony dostęp do sprawowania władzy; pełna demokracja</i>	
SAMORZĄDNOŚĆ	7. to „wolne/ demokratyczne/ jawne wybory” (T); 7 / 3,47% <i>członkowie samorządu mają być wybrani na drodze demokratycznego głosowania; próba demokratycznego wyboru najlepszej z możliwych wielu dróg i celów; wolne wybory kandydatów i później członków, do ciał samorządowych; samorząd wybrany w wolnych wyborach większością głosów</i>	8. demokracja (T); 5 / 2,82% <i>demokracja 4; demokratycznie wybrani ludzie</i>

SOCJALIZM	10. demokracja (T); 5 / 1,93% <i>demokracja; główną zasadą jest zasada demokracji; narzucone rządy niewybrane przez naród; powinna być demokracja; rządy wszystkich; społeczeństwo, gdzie musi panować demokracja; upadek demokracji</i>	
KAPITALIZM	16. demokracja (I); 5 / 1,81% <i>demokracja 4; pełna demokratyzacja</i>	10. demokracja (I); 7 / 2,97% <i>demokracja 7</i>
KOMUNIZM	9. demokracja (T); 6 / 2,45% <i>demokracja 2; zaspokajanie potrzeb społeczeństwa w oparciu o sprawiedliwą i w prawdziwie demokratyczny sposób praworządną władzę ludu; reprezentować ją [władzę] mają ludzie pracujący; ustrój polityczny – formy demokratyczne; wpływ każdego członka społeczeństwa na podejmowane decyzje; wspólne rządy wszystkich warstw społeczeństwa</i>	
PAŃSTWO	6. jest demokratyczne (T); 18 / 4,62% <i>demokracja 5; demokratyczne 3; demokratyczny parlament; możliwość oddziaływania na sferę rządzących; państwo demokratyczne, gdzie każdy ma wolność wyboru, słowa; możliwość uczestniczenia wszystkich współobywateli w sprawach ojczyzny; swobody demokratyczne</i>	12. jest demokratyczne (T); 10 / 2,63% <i>demokracja 8; demokratycznie wybrana władza nad nim; demokratyczne (w pełni) wybory samorządowe i do rady państwa</i>
WŁADZA	12. demokratyczna (T); 8 / 3,07% <i>demokracja 4; ma być demokratyczna; nienarzucanie odgórnych postanowień wbrew woli większości; powinna być demokratyczna; wszyscy członkowie społeczeństwa biorą udział w rządach</i>	24. demokratyczna (T); 4 / 1,52% <i>demokracja 3</i>

KRAJ	15. jest demokratyczny (T); 6 / 1,78% <i>demokracja 3; państwo demokratyczne; władze wybierane w demokratycznych wyborach; maksymalny wpływ społeczeństwa na sprawowanie władzy</i>	
POLSKA	24. demokracja (T); 4 / 1,06% <i>demokracja 2; demokratyczny system polityczny; kraj wolny – demokratyczny</i>	
ZACHÓD	16. demokracja (T); 6 / 1,60% <i>demokracja 2; demokracja ekonomiczna; demokracja kulturowa; jeżeli chodzi o politykę, kraje Zachodu są z reguły niepodległe i demokratyczne, co jednak nie znaczy, że istotnie wszyscy mają tam równe prawa; właściwa polityka państwa – rywalizacja partii istniejących w danym państwie</i>	15. demokracja (T); 6 / 1,40% <i>demokracja 4; demokratyczne rządy; kolebka demokracji</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie JWP (2006)

W podanym zestawieniu zwracają uwagę takie wyrażenia wartościujące, jak: „prawdziwa demokracja”, „pełna demokracja”, „pełna demokratyzacja”, też kolokacje: „demokracja parlamentarna”, „demokracja ekonomiczna”, „demokracja kulturowa”. Jako wyrazista cecha demokracji rysuje się ‘wolność’⁸ oraz ‘wybory’.

Rozumienie pojęcia ‘demokracja’ w świetle sondażu CBOS z 2000 r.

Rozumienie pojęcia ‘demokracja’ stała się przedmiotem sondażu Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) w roku 2000. W badaniu wzięła udział 1111-osobowa reprezentatywna próba „losowo-adresowa” dorosłych Polaków. W sondażu wymieniono dwadzieścia trzy cechy, „które w rozważaniach teoretycznych, publicystyce lub w potocznym rozumieniu bywają przypisywane demokracji” (CBOS 2000: 8). Zadaniem respondentów było zaznaczenie, które z tych cech są ich zdaniem „(bardzo/ średnio/ niezbyt) ważne”, aby państwo wraz z panującym w nim ustrojem mogło być uznane za „demokratyczne”.

⁸ Na przykład wolny = demokratyczny, wolność słowa, wyboru.

Za najważniejszą cechę demokracji respondenci uznali 'równość wobec prawa' (83% wskazań „bardzo ważne”). Mniej więcej trzy czwarte badanych wymieniło też jako „bardzo ważne” dla uznania ustroju za demokratyczny takie cechy państwa, jak: 'ochrona wolności osobistej obywateli' (78%), 'dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem' (78%), 'zapewnienie równych szans kształcenia dzieciom ze wszystkich rodzin' (78%), 'finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki i kultury' (77%), 'zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbiedniejszym' (74%) oraz 'dbałość rządu o dobrobyt obywateli' (73%).

Cechy uznawane przez teoretyków demokracji za ustrojowe, formalnoprawne, takie jak: 'rządy prawa' (69%), 'wolność wyrażania poglądów i organizowania się' (68%) oraz 'reprezentowanie woli wyborców przez parlament' (68%), wymieniło jako „bardzo ważne” ponad dwie trzecie badanych. Taka sama liczebnie grupa wskazała jako cechy definiujące demokrację 'odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze' (68%) oraz 'jak najlepsze zaspokajanie przez rząd potrzeb wszystkich obywateli' (68%).

Tylko połowa respondentów wymieniła jako „bardzo ważne” m.in. takie cechy, jak: 'możliwość wyboru między programami partii politycznych' (54%), 'aktywność obywateli w życiu publicznym' (49%), 'ochrona praw mniejszości' (49%) oraz 'przekazanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym' (49%) – uważane przez teoretyków za istotne elementy ustroju demokratycznego.

Jako mniej znaczące elementy definicji demokracji respondenci zakwalifikowali zarówno cechy ustroju liberalnego ('jak najmniej interwencji państwa w życie obywateli' – 37%; 'mała rola państwa w gospodarce' – 22%), jak i cechy „kolektywistycznych” stosunków społecznych ('podporządkowanie społeczeństwa woli większości' – 31%; 'ograniczenie praw jednostki dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych' – 17%) (CBOS 2000: 8–10).

Miejsce „wartości demokratycznych” w systemie wartości społeczeństwa polskiego w świetle raportów CBOS z lat 2005–2019

System „wartości i norm” Polaków stał się przedmiotem badań Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS). Dane pochodzą z sondażu *Aktualne problemy i wydarzenia* zrealizowanego w latach 2005–2019. Badani – reprezentatywna 1000-osobowa próba dorosłych mieszkańców Polski – mieli wskazać, które z podanych szesnastu wartości są dla nich „najważniejsze

w życiu". Każda z osób mogła wytypować maksymalnie trzy takie wartości. W podanej grupie znalazły się też wartości *stricte* demokratyczne, a mianowicie 'możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym' oraz 'wolność głoszenia własnych poglądów'.

W badaniu CBOS z roku 2005 bezkonkurencyjnie najistotniejszą wartością było 'szczęście rodzinne' doceniane przez 84% badanych. Polacy cenili sobie również 'zdrowie' – wskazało je 69% ankietowanych. Zdecydowanie mniej istotne, choć ważne, okazały się dla nich: 'praca zawodowa' oraz życiowa 'uczciwość' (po 23% wskazań). Co piąty badany (20%) cenił sobie w życiu przede wszystkim 'spokój'. Dla niemal takiej samej grupy respondentów (19%) szczególnie sens w życiu stanowiła 'wiara religijna'; dla co ósmego (13%) było to 'wykształcenie', z kolei dla co dziewiątego 'szacunek innych ludzi' oraz 'dobrobyt i bogactwo' (po 11% wskazań). Względnie odległą pozycję w hierarchii wartości szczególnie cenionych zajęły: 'pomyślność ojczyzny' (8%), 'grono przyjaciół' (7%), 'życie pełne przygód i wrażeń' (3%) oraz 'kontakt z kulturą' (1%). Również **'wolność głoszenia własnych poglądów'** (3%) oraz **'możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym'** (1%) ocenione zostały – w porównaniu z innymi elementami systemu wartości – jako mało istotne w życiu (CBOS 2005: 9–10).

W sondażu CBOS z roku 2010 niezmiennie najistotniejszą wartością w życiu Polaków pozostało 'szczęście rodzinne' – doceniło je (tak jak w 2005 roku) 84% ankietowanych. W drugiej kolejności Polacy cenili sobie 'zdrowie' (74% wskazań, o 5 punktów więcej niż pięć lat temu). Zdecydowanie mniej istotne, choć ważne, okazały się dla nich: 'uczciwość' (23%), 'spokój' (20%), 'praca zawodowa' (18%, spadek o 5 punktów), 'wiara religijna' (17%, spadek o 2 punkty) oraz 'szacunek innych ludzi' (13%, wzrost o 2 punkty). Co dziesiąty respondent do najważniejszych wartości w swoim życiu zaliczył 'wykształcenie' (spadek o 3 punkty) oraz 'grono przyjaciół' (wzrost o 3 punkty). Stosunkowo odległą pozycję w hierarchii wartości szczególnie cenionych w życiu zajęły: 'pomyślność ojczyzny' (7%, spadek o 1 punkt), 'dobrobyt, bogactwo' (5%, spadek o 6 punktów), **'wolność głoszenia własnych poglądów'** (4%, **wzrost o 1 punkt**), 'życie pełne przygód i wrażeń' (2%, spadek o 1 punkt), 'kontakt z kulturą' (1%), **'możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym'** (1%) oraz 'sukces, sława' (1%, wzrost o 1 punkt) (CBOS 2010: 6–7).

W sondażu CBOS z 2013 roku niezmiennie za najważniejszą wartość Polacy uznali 'szczęście rodzinne', które wymieniło 82% ankietowanych.

W drugiej kolejności cenili sobie 'zdrowie' (74% wskazań). Zdecydowanie mniej istotne, choć ważne, okazały się dla nich 'uczciwość' (26%) oraz 'praca zawodowa' (21%). Niespełna jedna piąta respondentów (19%) do najważniejszych wartości w swoim życiu zaliczyła 'spokój', co szósty (17%) wymienił 'szacunek innych ludzi', co ósmy (12%) 'wiarę religijną', co dziesiąty (10%) 'grono przyjaciół', a co jedenasty (9%) 'wykształcenie'. Stosunkowo odległe pozycje w hierarchii wartości szczególnie cenionych w życiu zajęły: 'dobrobyt i bogactwo' (5% wskazań), 'pomyślność ojczyzny' (3%), 'życie pełne przygód i wrażeń' (3%), '**wolność głoszenia własnych poglądów**' (3%), 'kontakt z kulturą' (1%), 'sukces i sława' (1%). '**Możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym**' (0,2%) uplasowała się na ostatniej pozycji (CBOS 2013: 2)⁹.

Reasumując, według sondaży CBOS z lat 2005–2013 „wartości wspólnotowe (prospołeczne)”, takie jak 'szczęście rodzinne', 'uczciwość', 'szacunek innych ludzi', 'przyjaźń' zdecydowanie wzięły górę nad wartościami typowo indywidualistycznymi o zabarwieniu hedonistycznym i samorealizacyjnym, takimi jak: 'dobrobyt i bogactwo', 'życie pełne przygód i wrażeń' oraz 'sukces i sława' (por. CBOS 2005: 19-20; CBOS 2010: 15; CBOS 2013: 9).

W świetle badania CBOS z roku 2019 na pierwszym miejscu uplasowało się – wzorem poprzednich lat – 'szczęście rodzinne' (83%), na drugim zaś 'zachowanie dobrego zdrowia' (69%). W porównaniu z rokiem 2013 na trzecim miejscu znalazł się 'spokój' wybrany przez 27% badanych, z kolei na czwartym 'uczciwe życie' wskazane przez 19% respondentów. Wzrosło przy tym znaczenie 'wiary religijnej', 'pomyślności ojczyzny' i '**wolności głoszenia własnych poglądów**', spadło znaczenie 'szacunku innych ludzi', 'pracy zawodowej', 'wykształcenia' i 'przyjaźni'. Ponadto wzrosło znaczenie takich wartości, jak 'kontakt z kulturą' oraz '**możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym**'. Uzyskane dane sondażowe potwierdziły, że hierarchia wartości społeczeństwa polskiego pozostaje „stabilna” (CBOS 2019).

---

⁹ „Tendencje, jakie ujawniają się w deklarowanym systemie wartości Polaków, wskazują na przypisywanie coraz mniejszego znaczenia takim wartościom, jak wiara religijna (od 2005 roku spadek wskazań o 7 punktów procentowych), pomyślność ojczyzny (spadek o 5 punktów), bogactwo (spadek o 6 punktów) oraz wykształcenie (spadek o 4 punkty). Na wartości zyskuje natomiast szacunek innych ludzi (od 2005 roku wzrost wskazań o 6 punktów) i uczciwe życie (wzrost o 3 punkty). Po wyraźnym spadku w 2010 roku znów nieco wzrosło znaczenie przypisywane pracy zawodowej (o 3 punkty)” (CBOS 2013: 1).

Tabelaryczne podsumowanie systemu wartości społeczeństwa polskiego w świetle badań CBOS (2005–2019) przedstawia tabela 3. W tym zestawieniu liczba N oznacza liczbę respondentów.

Tabela 3. Wartości cenione przez Polaków według sondaży CBOS z lat 2005–2019

Lp.	Wartości cenione przez Polaków	CBOS 2005 N = 1021	CBOS 2010 N = 977	CBOS 2013 N = 1005	CBOS 2019 N = ?
1.	szczęście rodzinne	(84%)	(84%)	(82%)↓	(83%)↑
2.	zachowanie dobrego zdrowia	(69%)	(74%)↑	(74%)	(69%)↓
3.	uczciwe życie	(23%)	(23%)	(26%)↑	(19%)↓
4.	praca zawodowa	(23%)	(18%)↓	(21%)↑	(11%)↓
5.	spokój	(20%)	(20%)	(19%)↓	(27%)↑
6.	wiara religijna	(19%)	(17%)↓	(12%)↓	(17%)↑
7.	wykształcenie	(13%)	(10%)↓	(9%)↓	(8%)↓
8.	szacunek innych ludzi	(11%)	(13%)↑	(17%)↑	(14%)↓
9.	dobrobyt, bogactwo	(11%)	(5%)↓	(5%)	(5%)
10.	pomyślność ojczyzny	(8%)	(7%)↓	(3%)↓	(14%)↑
11.	grono przyjaciół	(7%)	(10%)↑	(10%)	(7%)↓
12.	wolność głosu własnych poglądów	(3%)	(4%)↑	(3%)↓	(9%)↑
13.	życie pełne przygód, wrażeń	(3%)	(2%)↓	(3%)↑	(2%)↓
14.	kontakt z kulturą	(1%)	(1%)	(1%)	(2%)↑
15.	możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym	(1%)	(1%)	(0,2%)↓	(3%)↑
16.	sukces, sława	(0%)	(1%)↑	(1%)	(1%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie CBOS 2005, CBOS 2010, CBOS 2013, CBOS 2019

(↑) oznacza wzrost rangi danej cechy w stosunku do wcześniejszego badania;

(↓) oznacza obniżenie rangi danej cechy w stosunku do wcześniejszego badania.

Biorąc pod uwagę średnią wartość procentową każdej wartości z czterech zaprezentowanych badań, można „zbudować” następującą hierarchię wartości deklarowanych społeczeństwa polskiego:

1. ‘szczęście rodzinne/ rodzina’ 83,25%
2. ‘zachowanie dobrego zdrowia/ zdrowie’ 71,5%
3. ‘uczciwe życie/ uczciwość’ 22,75%
4. ‘spokój’ 21,5%
5. ‘praca zawodowa’ 18,25%
6. ‘wiara religijna’ 16,25%
7. ‘szacunek innych ludzi’ 13,75%
8. ‘wykształcenie’ 10%
9. ‘grono przyjaciół/ przyjaźń’ 8,5%
10. ‘pomyślność ojczyzny’ 8%
11. ‘dobrobyt, bogactwo’ 6,5%
12. **‘wolność głoszenia własnych poglądów’ 4,75%**
13. ‘życie pełne przygód, wrażeń’ 2,5%
14. **‘możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym’ 1,3%**
15. ‘kontakt z kulturą’ 1,25%
16. ‘sukces, sława’ 0,75%

Wartości *stricte* demokratyczne, takie jak **‘wolność głoszenia własnych poglądów’** oraz **‘możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym’** dają w tym zestawieniu łącznie 6,05%.

Wnioski

Analiza danych dotyczących rozumienia pojęcia ‘demokracji’, uzyskanych drogą badań ankietowych ASA (1990, 2000, 2010) oraz badania opinii społecznej CBOS (2000), pozwala sformułować kilka wniosków ogólnych.

‘Demokracja’ jest pojęciem szerokim i semantycznie bogatym, o czym świadczy wielość i różnorodność cech jej przypisywanych. Badania ankietowe ASA stały się „najkrótszą drogą dotarcia do potocznej świadomości językowej” (Bartmiński 2014: 287), do „potocznego” rozumienia pojęcia ‘demokracji’. Stanowią one przykład ankiety otwartej typu poznawczego, „kognitywnego”, nastawionego na rozumienie słów przez respondentów (Bartmiński 2014: 291). Badania tego typu pozwoliły wskazać możliwie wiele cech ‘demokracji’, „ustalić rangi dla poszczególnych cech, odróżnić cechy dominujące, jądrowe

i peryferyjne, słabiej utrwalone” (Bartmiński 2014: 294). Badanie opinii społecznej CBOS z roku 2000 stanowi przykład ankiety zamkniętej, w której respondenci mieli dokonać wyboru spośród podanych (dwudziestu trzech) cech ‘demokracji’. Pozwoliły one skupić uwagę na tych cechach ‘demokracji’, które bywają jej „przypisywane” – w głównej mierze – w rozważaniach teoretycznych i w publicystyce.

W świetle sondaży CBOS z lat 2005–2019 wartości demokratyczne, takie jak ‘wolność głoszenia własnych poglądów’ oraz ‘możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym’, zajmują istotnie – aczkolwiek nie najważniejsze – miejsce w systemie wartości społeczeństwa polskiego. Prym wiodą w tym systemie wartości społeczne (‘rodzina’, ‘praca’, ‘szacunek innych ludzi’, ‘wykształcenie’, ‘przyjaźń’, ‘pomyślność ojczyzny’), a po nich witalne (‘zdrowie’, ‘spokój’), moralne (‘uczciwość’), religijne (‘wiara religijna’), utylitarne (‘dobrobyt, bogactwo’) i hedonistyczne (‘życie pełne przygód, wrażeń’).

Literatura

Arystoteles (2004): *Polityka*, przełożył, słowem wstępnym i komentarzem opatrzył L. Piotrowicz, wstępem poprzedził M. Szymański, Warszawa.

ASA – „ankieta słownika aksjologicznego” przeprowadzana co dziesięć lat od roku 1990. Jej podsumowanie zawiera tom JWP.

Bartmiński J. (2006): *Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, w: JWP, s. 8–35.

Bartmiński J. (2014): *Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata*, w: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3. *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, Lublin.

Bartmiński J., Grzeszczak M. (2014): *Jak rekonstruować kanon wartości narodowych i europejskich?*, „Etnolingwistyka” 26, s. 21–44.

CBOS 2000 – Centrum Badania Opinii Społecznej, 2000, *Ocena polskiej demokracji. Komunikat z badań*, opracowali M. Strzeszewski, K. Zagórski, nr BS/123/2000, Warszawa.

CBOS 2005 – Centrum Badania Opinii Społecznej, 2005, *Wartości i normy w życiu Polaków. Komunikat z badań*, opracował R. Boguszewski, nr BS/133/2005, Warszawa.

CBOS 2010 – Centrum Badania Opinii Społecznej, 2010, *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno – normy i wartości w życiu Polaków*, opracował R. Boguszewski, nr BS/99/2010, Warszawa.

CBOS 2013 – Centrum Badania Opinii Społecznej, 2013, *Wartości i normy*, opracował R. Boguszewski, nr BS/111/2013, Warszawa.

CBOS 2019 – Centrum Badania Opinii Społecznej, 2019; <https://www.cbos.pl/PL/publikacje/news/2020/02/newsletter.php>, dostęp: maj/ czerwiec 2021.

JWP – Bartmiński J. (red.) (2006): *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Lublin.

KPRL – *Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r.*; Dz.U. 1952 nr 33 poz. 232; <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19520330232>, dostęp: 23 X 2021.

Majer-Baranowska U. (2006): *DEMOKRACJA*, w: JWP, s. 72–77.

NEP PWN – B. Kaczorowski (red.) (2004): *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 1–8, wyd. 2, Warszawa.

Ossowski S. (2008): *Kryzys liberalnej demokracji w Polsce na tle innych państw członkowskich Unii Europejskiej*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, nr 2, s. 99–114.

Platon (2006): *Państwo*, przekład, wstęp i komentarze W. Witwicki, Kęty.

UKRP – *Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*; Dz.U. 1921 nr 44, poz. 267; <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19210440267>, dostęp: 23 X 2021.

Functional analysis of lexical bundles in medical discourse

The purpose of this article is to outline the understanding of the term "democracy" by Polish student youth in the light of the ASA survey ("axiological dictionary questionnaire") conducted in Lublin from 1990 to the present period, in order also in the light of the CBOS survey from 2000, and to define the place of "democratic values" in the system of values of Polish society on the basis of CBOS reports from the years 2005-2019. The ASA "cognitive" questionnaire, containing an open-ended question, confirmed that the features co-creating the "semantic centre" of the Polish notion of "democracy" over the consecutive decades invariably included "freedom" and "equality" and their various dimensions. The CBOS poll, which asked a closed question and indicated those features of 'democracy' which are attributed to it mainly "in theoretical considerations" and in journalism, revealed that adult Poles considered 'equality before the law' to be the most important feature of democracy, followed by such features as: 'protection of personal freedom of citizens', 'selection of the best people to govern the country', 'provision of equal educational opportunities for children from all families', etc. "Democratic values" were among the sixteen values important for Polish society. They occupied an important – albeit not the most important – place in this system.

Keywords: *democracy, survey on the names of values (ASA), CBOS surveys*

Słowa kluczowe: *demokracja, ankieta nt. nazw wartości (ASA), sondaż CBOS*